

zijn geluk te beproeven. Volgens Toes leed Rochussen aan een manisch-depressieve psychose. Dat maakt hem interessant voor de geschiedenis van de psychiatrie in Nederland maar nauwelijks voor de geschiedenis van de Nederlandse afschaffing van de slavernij, waarin hij een volstrekt ondergeschikte rol speelde.

Op de afschaffing van de negerslavernij in Suriname volgde de contractarbeid van Hindustanen en Javanen. De Britse historicus Hugh Tinker vestigde in 1974 de aandacht op de Indiase contractarbeid in Suriname en andere plantagekoloniën onder de titel *A new system of slavery*. Inderdaad waren er in arbeids- en levensomstandigheden onder de contractarbeid op de plantages veel overeenkomsten met de voorafgaande negerslavernij. Maar er waren ook belangrijke verschillen. In Suriname gold het contract voor slechts vijfjaar, keerde een derde van de arbeiders na afloop naar India terug en ontbraken de wrede lijfstraffen die zo kenmerkend waren geweest voor de negerslavernij. Dergelijke verschillen veronachtzaamt F. H. R. Oedayrajsingh Varma volkomen in zijn publikatie over de Hindustaanse contractarbeid in Suriname. Volgens hem vormde deze contractarbeid een nog hardere vorm van slavernij dan de voorafgaande negerslavernij. Oedayrajsingh Varma is dan ook geen historicus maar een geograaf. Zijn publikatie is een nationalistisch, om niet te zeggen lokaal-chauvinistisch pamflet. In overdreven, gruwelijke termen schildert hij de Britse koloniale uitbuiting in India die de Hindustanen overzee dreef, naar een zo mogelijk nog gruwelijker bestemming in Suriname. Zijn verhalen over veelvuldige moord, doodslag en verkrachting in Suriname zijn niet behoorlijk geannoteerd en derhalve oncontroleerbaar. Het zelfde geldt voor zijn heroïserende schildering van Hindustaanse rebellie. In C. C. Goslinga's recente, uitvoerige handboek over de Nederlands-Westindische geschiedenis tussen 1791 en 1942 is maar één van de vele botsingen tussen Hindustaanse arbeiders en Nederlandse autoriteiten met dodelijke afloop die Oedayrajsingh Varma opdist terug te vinden. Volgens het nuchtere oordeel van de essayist Anil Ramdas ging het bij dergelijke incidenten niet om rebellie maar om een loonconflict. De nationalistische helden van Oedayrajsingh Varma zijn S. Ch. Bose in India, die tijdens de tweede wereldoorlog met de Duitsers en de Japanners tegen de Britten streed, en Desi Bouterse in Suriname. De Nederlanders, die als 'vliegende Hollanders' de ergste slavenhalers en houders zouden zijn geweest, hebben volgens Oedayrajsingh Varma nog een 'eereschuld' van twee miljard gulden jegens de Surinaamse Hindustanen, aan niet uitbetaald loon en premies. De enige, onbedoelde verdienste van deze publikatie is dat ze nog eens duidelijk aantoonde hoezeer er behoefte bestaat aan een degelijke historische studie over de Hindustaanse en Javaanse contractarbeid in Suriname na de afschaffing van de negerslavernij.

M. Kuitenbrouwer

M. Rietveld-van Wingerden, *Voor de lieve kleinen. Het jeugdtijdschrift in Nederland 1752-1942* (Dissertatie Vrije Universiteit Amsterdam 1992; Den Haag: Nederlands bibliotheek en lektuur centrum, 1992, 320 blz., f49,50, ISBN 90 6252 775 2).

Niet minder dan tweehonderdvijftig Nederlandse jeugdtijdschriften zijn van het midden van de achttiende eeuw af tot aan de tweede wereldoorlog gepubliceerd. En in feite nog veel meer, want talloze verenigingen gaven eigen krantjes voor kinderen en jongeren uit, maar die zijn in deze dissertatie niet meegeteld. Sommige bestonden tientallen jaren, andere stopten na enkele afleveringen, fuseerden, of verdwenen eenvoudig. Gezamenlijk vormen ze een hoorn des overvloeds voor de onderzoeker op het gebied van de historische pedagogiek. Marjoke Rietveld-van Wingerden heeft zich door de grote omvang van haar bronnenmateriaal niet laten

afschrikken en ook heeft zij zich niets aangetrokken van het misprijzend oordeel erover van de kenner van jeugdliteratuur Daalder, die in 1950 de oudste Nederlandse jeugdtijdschriften afdeed met: 'één coterie, door de nieuwe [sc. de Verlichting], maar slecht begrepen denkbeelden geïnspireerd en met teugelloze activiteit bezig, de kinderen geleerdheid in te prenten, die zij niet begeerden, en deugden in te scherpen, waaraan zij niet toe waren en waarvan de prediking alleen het tegengestelde teweeg kon brengen van wat men er van verwachtte' (D. L. Daalder, *Wormcruyt met suyeker. Historisch-critisch overzicht van de Nederlandse kinderliteratuur met illustraties en portretten* (Schiedam, 1976; Ie dr. 1950) 52-53).

Niet, dat zijn oordeel overigens zo ver bezijden de waarheid was. Inderdaad leden veel tijdschriften voor de jeugd aan een overdaad aan opvoedkundige ijver. Het eerste *Magazijn der kinderen* verscheen in 1757 en was vertaald uit het Frans: Mme. Leprince de Beaumont was de grondlegger van het *Magasin des enfans*. Ook uit het Duits nam menig redacteur van jeugdtijdschriften verhalen en artikelen over. Maar geleidelijk aan werd steeds meer voor kinderen geschreven door Nederlandse auteurs, al was er ook nog altijd veel, dat uit het buitenland kwam. In 1881 werd er voor het eerst iets geregeld over de eigendomsrechten van teksten; illustraties waren tot 1912 geheel onbeschermd: toen sloot Nederland zich aan bij de Berner conventie, tot die tijd heerste in Nederland een 'moraal van struikrovers'.

Jeugdtijdschriften bevatten gewoonlijk een mengeling van lering en van vermaak: naast 'beschrijving van het land Kanaan' of een 'korte onderrechting in den natuurlijke godsdienst' plaatste men illustraties, gedichtjes, verhaaltjes, soms raadsels en vaak een correspondentieurbriek. Strips, ofwel, zoals men dat ook wel noemde, films, werden pas in de twintigste eeuw gebruikt om de aandacht van de jeugdige lezers te trekken en in pedagogische kringen was men daar meestal niet erg gelukkig mee. Het ging immers om het lezen, niet om het kijken van plaatjes.

Zeker tot 1850 was de teneur van de meeste jeugdtijdschriften godsdienstig en zedekundig van aard, al gingen niet allen zover daarin als J. A. Oostkamp in *Philopaedion* in 1823, die een verhaal over zeemeerminnen besloot met: 'ziet daar dan, kinderen! Men kent niet alleen het zeepaard, de zeehond, de zeeke, de zeekeet, de zeevogel, de zeeduivel, maar ook de zeemensch! Hoe groot is God, in de menigte en verscheidenheid zijner schepselen' (25)!

Het aanbod van jeugdtijdschriften groeide sterk na het midden van de negentiende eeuw. Dat was niet alleen te danken aan het steeds toenemende getal kinderen dat de kunst van het lezen machtig was, maar ook aan de snelgroeïende boekhandel, die er alle belang bij had om abonnementen te slijten. Daarnaast is de verzuiling een belangrijke motor geweest. Wie de jeugd had, had de toekomst, zodat we naast algemeen christelijke (lees: protestantse) bladen ook katholieke, socialistische en neutrale tijdschriften krijgen, en tijdschriften gewijd aan geheel-onthouding, liefde voor de natuur, de wereldvrede, algehele ontwapening en hobbies — zoals *Doe Mee*, dat in 1936 voor het eerst verscheen en dat een voorloper was van de reeks Hobbyclubs, die door de schrijver Leonard de Vries na de oorlog werd opgericht.

Werden de kinderen in de achttiende en negentiende eeuw in de meeste jeugdtijdschriften vooral beschouwd als wezens, die opgevoed en onderwezen moesten worden en was de toon dan ook dikwijls pedagogisch en didactisch, aan het einde van de negentiende eeuw kwam daar verandering in. Het werd steeds meer gebruikelijk om zich in de belevingswereld van kinderen te verdiepen en hen niet meer louter toe te spreken, maar met hen van gedachten te wisselen. Vanouds waren veel schrijvers predikanten en schoolmeesters, maar ook daar kwam verandering in: vrouwen begonnen zich te manifesteren als schrijvers voorkinderen. Het kind zelf kwam centraal te staan, zoals bijvoorbeeld in het gedicht 'Kiekeboe' (1930) van D. A. Cramer-Schaap over de eerste dag op de grote school:

Mam, naast wie zou 'k moeten zitten?
 Mam, we zij toch niet te laat?
 't zal toch heus wel mogen, mammie,
 Dat je mee naar binnen gaat?

Marjoke Rietveld-van Wingerden zelf heeft overigens de meeste affiniteit met en daarom de meeste aandacht besteed aan protestantse bladen in de negentiende eeuw. Zij beschrijft dat die ten doel hadden, kinderen op 'eene liefelijke wijze ertoe op te wekken, God te vrezen, de Heere Jezus lief te hebben, om de heilige Geest te bidden en in alle Christelijke deugden te wandelen'. Een voor moderne lezers licht morbide voorliefde voor aangrijpende stervensgeschiedenissen — waarin het kind tenslotte tot zijn ontroerde ouders kon zeggen 'nu ga ik naar den hemel' — is kenmerkend voor veel van deze jeugdtijdschriften.

Rond 1900 kwam er een discussie op gang over de noodzaak, kinderen een artistiek verantwoord produkt voor te zetten in plaats van al te zeer door goede bedoelingen overwoekerde slappe kost. Schrijfsters als Nellie van Kol en Ida Heyermans eisten van schrijvers voor kinderen, dat ze in elk geval tot een goede smaak moesten opvoeden en kunstzinnige stukken moesten schrijven, die in de eerste plaats als uiting van kunst beoordeeld moesten worden, niet als uiting van opvoedkunst. Er was immers een zekere natuurlijke verwantschap tussen kinderen en kunstenaars, die beiden afkerig waren van de hypocrisie van het burgermansbestaan.

Aan veel jeugdtijdschriften ging deze discussie overigens voorbij. Zakelijk merkt Marjoke Rietveld-van Wingerden op: 'het jeugdtijdschrift is in de eerste plaats een commercieel produkt'. Zolang ouders het voor hun kinderen kochten waren uitgevers bereid om het uit te geven en dat is nog altijd het geval, goede bedoelingen ten spijt. Dit boek is zeker niet het laatste woord over het onderwerp, daarvoor is de behandeling van het bronnenmateriaal niet systematisch genoeg, maar het is onderhoudend en het toont aan, dat er—bijvoorbeeld voor de gehele periode na de tweede wereldoorlog — nog veel onbekend terrein op onderzoek wacht.

B. Kruithof

C. M. Cappon, *De opkomst van het testament in het Sticht Utrecht. Een studie op grond van Utrechtse rechtsbronnen van het begin van de achtste tot het midden van de veertiende eeuw* (Dissertatie Universiteit van Amsterdam 1992, Ars Notariatus LVII; Deventer: Kluwer, 1992, 402 blz., f85,-, ISBN 90 268 2325 8).

In de inleiding zet de schrijver het onderwerp van zijn onderzoek uiteen: de opkomst van het testament als 'eenzijdige, herroepelijke rechtshandeling waarmee iemand beschikkingen maakt waarvan de rechtsgevolgen voor derden pas intreden na diens overlijden' in Oversticht en Nedersticht van Utrecht, in het bijzonder in de periode van 1220 tot 1360. Van de 93 documenten waarop hij zich baseert zijn er 26 ontleend aan het *Oorkondenboek van het Sticht Utrecht (tot 1302)*, 61 — uit de veertiende eeuw—doorhem aangetroffen in de archieven van de Utrechtse kapittels, onder de eerste sommige op naam van personen uit andere standen maar bijna steeds opgesteld door of onder directe invloed van geestelijken. Drie andere zijn acten van volontaire jurisdictie van lokale gerechten. Het is een respectabele collectie, die echter, zoals schrijver zelf ook zegt, eenzijdig van karakter is. In vrijwel alle gevallen kan de invloed van het geleerde recht op vorm en inhoud worden geconstateerd. In de laatste zin van de Slotbeschouwingen wordt de vraag gesteld of dit in het wereldlijke milieu wellicht in mindere mate of pas later in de tijd het geval is geweest. Een poging om wat meer over dat wereldlijke milieu te weten te komen heeft schrijver echter niet ondernomen. Hij heeft de dozijnen beschikkingen na dode in schepenacten